

Op het niveau van de straat, de wijk en de buurt vonden zo'n 1335 lokale vieringen plaats. Het boek van Jeroen Janssens toont alvast aan dat de veelgeroemde feestchecks van de Vlaamse overheid een lange Belgische voorgeschiedenis hebben. Meer zelfs, vandaag vertonen de Vlaamse en Belgische feestdag een merkwaardige gelijkenis. Tien dagen na de Vlaamse feestdag werd op 21 juli 2003, naar aanleiding van het tienjarig koningschap van Albert II, ook de nationale feestdag uitbundig gevierd, met een Te Deum en een militair défilé, maar ook met concerten, een tuinfeest in de tuin van het paleis van Laken, een volksbal in de Brusselse volkswijk de Marollen en het onvermijdelijke vuurwerk. En ook dit keer kwam de meerderheid van de aanwezigen vooral 'omdat het feest is.'

Maria de Waele

O. Westers, *Welsprekende burgers. Rederijkers in de negentiende eeuw* (Nijmegen: Vantilt, 2003, 525 blz., €32,90, ISBN 90 75697 93 7).

De laatste jaren is het literaire leven in brede zin vanuit cultuurhistorisch oogpunt onder de loep genomen. In het onderzoek naar bijvoorbeeld (lees)gezelschappen en tijdschriften gaat het niet langer om literaire vernieuwing of een esthetisch oordeel, maar om de sociale en culturele betekenis van deze achttiende en negentiende-eeuwse instellingen. De lijvige dissertatie van Oscar Westers over rederijkerskamers in de negentiende eeuw (in feite gaat het boek over de tweede helft van de negentiende eeuw) is een nieuwe, en belangrijke, loot aan deze stam.

In het eerste deel (Algemene aspecten van de rederijkerij) komen de doelstellingen en werkzaamheden van de rederijkerskamers aan de orde. Het gaat in het bijzonder om spreiding en herkomst van de kamers, de rederijkerspers, de rederijkersverbonden en -concoursten. In het tweede deel worden deze doelstellingen en werkzaamheden nader geanalyseerd op basis van rederijkerstijdschriften, de nagelaten archieven van de kamers en de gedrukte toneelteksten die in de kamers werden voorgedragen. Deze hoofdstukken gaan met name over het professionele en dilettantentoneel, het rederijkersrepertoire en de theorie en praktijk van de uiterlijke welsprekendheid.

De eerste negentiende-eeuwse rederijkerskamers ontstonden in de jaren 1840 in Amsterdam. De 1271 bestudeerde kamers hadden drie doelstellingen: oefening in de welsprekendheid, het aankweken van kennis over de Nederlandse letterkunde en de verheffing van het nationale toneel. Kennis van een beperkt aantal vaak voorgedragen teksten en beheersing van de voordrachtskunst behoorden tot de noodzakelijke vaardigheden van de negentiende-eeuwse burger. Het slechte imago van het nationale toneel trachtten de rederijkers te verbeteren door middel van het stimuleren van schouwburgbezoek en toneelopleidingen en door het beschaven van acteurs.

In de vervulling van deze laatste doelstelling slaagden de rederijkers niet, mede door onenigheid over de inhoud van de toneelverheffing. De rederijkers gingen zelf steeds meer toneelspelen. Door een goede voordracht en repertoirekeuze wilden ze een voorbeeld zijn voor de professionele toneelspelers, maar deze indirecte wijze van beïnvloeding werkte niet. Het resultaat was schouwburgvervanging in plaats van schouwburgverheffing. Bovendien stond ter discussie of de burgerlijke fatsoensnormen toneelspelen, in het bijzonder met kostuums in plaats van het uniforme rokkostuum, wel toestonden. De rederijkerij richtte zich in de loop van de jaren 1850 steeds minder op de verheffing van het nationale toneel. Er werd, naast het voordragen

van teksten, steeds meer amateurtoneel gespeeld, waarbij gezelligheid voorop kwam te staan.

In het derde deel (Standenmaatschappij, politiek en religie) plaatst Westers de rederijkerij nadrukkelijk in een breder maatschappelijk perspectief. Hier ligt ook de meerwaarde van zijn dissertatie. Het begrip 'burgercultuur' speelt een centrale rol in zijn analyse van de rederijderskamers. Aan de basis van de oprichting van de kamers in de jaren 1840 ligt het ideaal van een egalitaire, verbindende burgercultuur. Hierin past een houding van neutraliteit ten opzichte van politiek en religie. Hoewel in praktijk elite en middengroepen lid waren, werd cultuur gepresenteerd als algemeen toegankelijk. Deze attitude kwam ook tot uiting in de repertoirekeuze: er werd gewerkt met een beperkte canon, bijvoorbeeld Tollens' huiselijkheidspoëzie, waarin eenvoud en een verzoening met de standenmaatschappij werden gecultiveerd. Het rederijdersrepertoire droeg zo bij aan een nationaal gemeenschapsgevoel. Rond 1850 gingen de rederijders echter zelf nieuwe toneelstukken schrijven, voornamelijk burgerlijk en historisch drama, die juist handelden over de spanningen in de standenmaatschappij. Veel toneelstukken gaven bijvoorbeeld een triomferende rol aan kantoorklerken, een nieuwe sociale groep die op deze manier waardering probeerde te krijgen. Westers duidt dit als maatschappijkritiek: de moraal van de prestatie maatschappij, waarin individuele opwaartse sociale mobiliteit tot de mogelijkheden behoort, verwierf een centrale positie in de rederijdersactiviteiten.

Dat het karakter van de rederijderskamers veranderde, blijkt niet alleen uit de nieuwe repertoirekeuze, maar ook uit de afkomst van de leden. Vanaf 1860 trokken de cultuur- en handelselite zich terug uit de kamers, en bleven de middengroepen alleen achter. Niet langer was sprake van een egalitaire burgercultuur, maar van een elitaire (nu buiten de kamers). Rond 1870 hadden de rederijderskamers buiten het platteland hun standsoverschrijdend karakter verloren. Het begrip 'burger' kreeg langzamerhand een negatieve connotatie en was niet langer een ideaal waar middengroepen en elite samen voor stredden.

Dezelfde ontwikkeling blijkt uit de toename van discussies over politieke zaken. Werd politiek rond 1850 nog uit rederijderskamers geweerd, een decennium later werd betrokkenheid bij politiek gestimuleerd, mits men een neutrale houding aannam. Weer tien jaar later was dat veranderd: inmiddels werden de rederijders wel geacht politieke kleur te kiezen. Ook op het gebied van de religie veranderde de houding van de rederijders. Heerste in de kamers eerst een ideaal van neutraliteit, rond 1870 konden de rederijders hun afkeer van rechtzinnigheid in de leer nauwelijks meer verhullen.

Daarom noemt Westers het jaartal 1860 als de belangrijkste cesuur in de geschiedenis van de negentiende-eeuwse rederijkerij en van de liberale burgercultuur in het algemeen. Hij wil deze geschiedenis echter niet alleen als verval van een burgerideaal duiden. De distinctiedrang van de rederijders met hun nadruk op sociale mobiliteit kan ook worden gezien als organisatie en emancipatie van de (lagere) middengroepen voordat de verzuiling post vatte. Westers ziet geen overheersing van elitaire burgercultuur, zoals andere historici, maar beschrijft de periode 1860-1880 als een tijd waarin een 'separatistische groeps-cultuur' opgang doet. Al voor de daadwerkelijke verzuiling creëerden de middengroepen via de rederijderskamers een spreekbuis. Deze studie naar rederijderskamers heeft daarmee nieuw licht geworpen op het concept 'burgerlijke cultuur', in het bijzonder op de lagere burgerij.

Het zou interessant zijn dit semi-publieke verenigingsleven te vergelijken met burgerlijkheidsopvattingen in de privé-sfeer, die juist in de negentiende eeuw volgens veel historici veranderden. John Tosh en Thimo de Nijs bijvoorbeeld hebben op de annexatie van de privé-sfeer door de vrouw gewezen. Een vlucht van mannen in het verenigingsleven, alsmede een verandering in het concept van mannelijkheid, kan een effect hiervan geweest zijn. Westers heeft er echter voor gekozen de rederijderskamers voornamelijk te vergelijken met de openbare sfeer. Hij

plaatst hen in de discussie over burgerlijke politiek, religie en verzuiling, waardoor de rederijkerskamers meer gewicht krijgen dan voorheen in de historiografie het geval was.

Willemijn Ruberg

J. Y. H. A. Jacobs, ed., *Gaandeweg aaneengesmeed. Geschiedenis van het bisdom Breda* (Nijmegen: Valkhof pers, 2003, 143 blz., €20,-, ISBN 90 5625 149 X).

Toen vorig jaar werd herdacht dat anderhalve eeuw geleden de rooms-katholieke bisschoppelijke hiërarchie in ons land werd hersteld, is dat eigenlijk alleen in het bisdom Breda met nadruk gevierd. Dat is volkomen logisch want alleen dáár is in 1853 een nieuw bisdom tot stand gekomen. Het is toen gevormd uit delen van de vroegere bisdommen Antwerpen, Brugge en Gent (al eerder verenigd tot een apostolisch vicariaat). Later, in 1956, volgde nog een uitbreiding met het grootste deel van het in 1559 gestichte bisdom Middelburg, dat in 1853 bij Haarlem was gevoegd, en een klein deel van het bisdom 's-Hertogenbosch. In dit boek, een goed voorbeeld van verantwoord populariseren, geschreven door vijf kerkhistorici die — met uitzondering van de redacteur — nauwe relaties hebben met het Bredase bisdom, wordt uitvoerig op deze gecompliceerde wordingsgeschiedenis ingegaan.

Waar de eigenlijke bisdomsgeschiedenis aan de orde komt, maken de auteurs duidelijk hoe een diocees, aanvankelijk misschien bij uitstek gekenmerkt door een gesloten katholicisme, evolueerde tot een gebied dat zich manifesteerde als 'een open katholieke leefwereld', in sterke mate beheerst door streven naar zelfontplooiing en individuele vrijheid. (104) Daarbij wordt aandacht besteed aan vele aspecten van het kerkelijk leven, zoals de bestuursstijl van de successieve bisschoppen, de opleiding van de geestelijken en andere pastoraal werkenden, en de relatie van de kerk met het maatschappelijk leven in de breedste zin van het woord. Bij laatstgenoemd aspect valt op dat een bisschoppelijk beleid dat lang beheerst werd door angstvallige zorg voor de goede zeden en een sterke neiging tot bevoogding, steeds meer evolueerde in de richting van een streven naar verzoening van tegenstellingen en sociale bewogenheid, zoals heden ten dage wordt uitgedragen door bisschop Muskens met diens grote interesse voor de kansarmen en kanslozen in de nationale samenleving.

De auteurs manifesteren zich geenszins als lofredenaars. Zij schreven een gebruikboek in klare taal, ook in die zin dat zij niet schromen impliciet of expliciet kritiek te uiten, zie bijvoorbeeld wat zij schrijven over de in 1980 gehouden bijzondere synode der Nederlandse bisschoppen. (108)

Een zo gedetailleerde bisdomsgeschiedenis confronteert de lezer uiteraard met diverse markante persoonlijkheden. Enkele wil ik noemen. Onder de literatoren vindt men Anton van Duinkerken en A. M. de Jong. Eerstgenoemde volgde een tijdlang de priesteropleiding van het bisdom Breda. De priester J. van den Brink, die na zijn promotie te Rome (in een tijd dat academisch gevormde priesters in de Nederlandse kerk nog zéér zeldzaam waren) voor het socialisme koos, doet door zijn levensgang denken aan zijn Belgische collega Adolf Daens. In tegenstelling tot laatstgenoemde maakte hij zich echter mede als gevolg van een 'hetze tegen zijn persoon' (77) tenslotte los van de kerk.

Een uiterst curieuze figuur is de norbertijn F. Brouwers, vanaf 1837 proost van St.-Catharinadal bij Oosterhout, met zijn pathologische voorkeur voor 'oud-christelijke vastenpraktijken.' (57) Dat deze zieke geest zich heeft laten inspireren door de hervormers van Port-Royal komt mij zeer onwaarschijnlijk voor. Vermoedelijk is deze bewering geïnspireerd door een passage op